

Η Ιστορική Δόμηση ως Εκπαιδευτικό Εργαλείο στη Β΄βάθμια Εκπαίδευση

Παναγιώτης Α. Δήμας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ιστορία των κατασκευών δεν έχει αποτελέσει συστηματικό εργαλείο εκπαίδευσης, παρότι συνδέεται με άξονες που περιλαμβάνονται στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών, όπως η παγκόσμια, εθνική ή τοπική ιστορία, η τεχνολογία, οι τέχνες, οι φυσικές επιστήμες, το περιβάλλον, η γεωγραφία, η φιλοσοφία, η οικιακή οικονομία.

Η εισήγηση στοχεύει να αναδείξει την ιστορική δόμηση ως διδακτικό μέσο της εξελικτικής πορείας των πολιτισμών και να εκθέσει τα οφέλη που θα μπορούσε να έχει μία παρόμοια αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής για το σύγχρονο σχολείο. Η αποκομνηθείσα μέσα από παρόμοια διαδικασία γνώση δύναται να λειτουργήσει ως μέσο προβολής του ιστορικού παρελθόντος στο παρόν και το μέλλον, προς άντληση εμπειρίας που θα προωθήσει μέσα από την επίσημη εκπαιδευτική διαδικασία τον προβληματισμό για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αλλά και τη συλλογιστική περί «εθνικής ταυτότητας». Η ανάδειξη της ιστορικής δόμησης σε περιόδους κρίσης, όπως η παρούσα, αποτελεί αναμφίβολα πολιτισμική, κοινωνική και οικονομική απάντηση ελπίδας, που είναι σημαντικό να δωθεί μέσα από την παιδευτική διαδικασία διαμόρφωσης της επόμενης γενιάς. Η εισήγηση ταυτόχρονα επιδιώκει να αποδείξει τη δυνατότητα επιτυχούς συνεργασίας του εκπαιδευτικού κλάδου και της μουσειοπαιδαγωγικής με τον κλάδο της αρχιτεκτονικής, της αποκατάστασης και της διαχείρισης του πολιτισμού, καθότι η φιλοσοφία του σεβασμού της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι πρωτίστως ζήτημα συλλογικής παιδείας.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ιστορική δόμηση, τοπική ιστορία, ιστορική εκπαίδευση, πολιτισμική παιδεία, ιστορική συνείδηση, πολυ-πολιτισμικότητα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια νεώτερες παιδαγωγικές αντιλήψεις τείνουν να αντικαθιστούν το «συμβατικό» σχολείο του παρελθόντος. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στη σχέση πολιτισμού και εκπαίδευσης, στη βιωματική μάθηση και την ανάπτυξη της κρίσης του μαθητή μέσα από ερεθίσματα. Θεωρητικές επιστημονικές εργασίες πάνω στο αντικείμενο υπάρχουν ήδη αρκετές προερχόμενες κυρίως από τον χώρο των πολιτισμικών σπουδών και ανθρωπιστικών επιστημών. Ταυτοχρόνως πληθαίνουν τα εκπαιδευτικά προγράμματα που αφορούν την επαφή και εξοικείωση των μαθητών με την ιστορική δόμηση, τα μνημεία, τους αρχαιολογικούς χώρους, τα οικιστικά σύνολα. Ενδεικτικά αναφέρουμε το Πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ-Εκπαίδευση και Πολιτισμός» που εφαρμόστηκε πιλοτικά σε μικρό αριθμό σχολείων το 1995, τους «Αρχαιολογικούς Περιπάτους» που υλοποίησε ο Οργανισμός «Πολιτιστική Πρωτεύουσα Θεσσαλονίκης 1997», τα εκπαιδευτικά προγράμματα της ΥΣΜΑ στην Ακρόπολη, τις «Τοπικές Ιστορίες», δηλαδή εκπαιδευτικά προγράμματα Τοπικής Ιστορίας ανά την Ελλάδα (πχ. Χτίστες και χτίσματα στα Λαγκάδια της Αρκαδίας, κα).

Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί να αποδείξει τη σημασία ένταξης της ιστορικής δόμησης στην επίσημη εκπαιδευτική διαδικασία και τα παιδαγωγικά οφέλη σε μεσο-μακροπρόθεσμο στάδιο, καθώς και να προτείνει ένα πλαίσιο οργάνωσης και δραστηριοτήτων παρόμοιων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Παράλληλα στοχεύει να συνδέσει την ιστορική εκπαίδευση με την ανάγκη πολυ-επιστημονικής συνεργασίας στην οποία εντάσσονται οι πλέον σύγχρονες επιστημονικές ειδικότητες που ασχολούνται με την προβολή και επικοινωνία των πολιτιστικών αγαθών. Η εισήγηση εξετάζει την περίπτωση της Β΄ βάθμιας Εκπαίδευσης διότι θεωρείται πως μία πιο ολοκληρωμένη επαφή με την ιστορική δόμηση απαιτεί την προϋπάρχουσα εμπειρία της Α΄ βάθμιας Εκπαίδευσης και ενδεχομένως της Α΄ ή και Β΄ Γυμνασίου, με ίσως ιδανικότερη περίπτωση τη Γ΄ Γυμνασίου-στο αναλυτικό πρόγραμμα της οποίας περιλαμβάνεται και η Τοπική Ιστορία την οποία θα εξετάσουμε ακολούθως-ή την Α΄ Λυκείου, ενώ στις τελευταίες τάξεις του Λυκείου τα γνωστικά ενδιαφέροντα των μαθητών έχουν διευρυνθεί υπερβολικά, ώστε κρίνεται καλύτερα η επαφή με την αρχιτεκτονική κληρονομιά να έχει ξεκινήσει σε προηγούμενο στάδιο εκπαίδευσης.

2. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Το 1849 ο John Ruskin εκδίδει το έργο *The Seven Lamps of Architecture (Οι Επτά Λυχνίες της Αρχιτεκτονικής)*. Υπέρμαχος της μη-αναστήλωσης, υποστηρίζει την αξία των μνημείων ως υλικές μαρτυρίες του παρελθόντος και φορείς μνήμης με οικουμενική αξία για την κοινωνία του παρόντος. Ο Alois Riegl το 1903 στο έργο *Der Moderne Denkmalkultus: Sein Wesen Und Seine Entstehung (Η σύγχρονη λατρεία των μνημείων: η ουσία και οι απαρχές της)* εξαιρεί την ιστορική διάσταση των μνημείων ως αντικατοπτρισμό της κοινωνίας που τα παρήγαγε. Το 1916 ο Max Dvořák δημοσιεύει το Μανιφέστο *Katechismus Památkové Péče (Η Κατήχηση για την Προστασία των Μνημείων)* στο οποίο αναγνωρίζει την παιδαγωγική διάσταση των μνημείων και υποστηρίζει τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς υπέρ του πνευματικού συμφέροντος της κοινωνίας. Στο 1^ο μισό του 20^{ου} αιώνα ο Gustavo Giovannoni προσεγγίζει τα μνημεία ως φορείς ευρύτερων αξιών που σχετίζονται με την τέχνη και το φυσικό περιβάλλον, ανακαλύπτει τα ιστορικά σύνολα, αποστασιοποιείται από την ιδεολογία του «εθνικού μείζονος μνημείου» εισάγοντας και άλλες σταθερές στη θεωρία των μνημειακών αξιών, όπως η συναισθηματική τους επίδραση στην κοινωνία.

Η σύγχρονη αντίληψη εισάγει μέσα από Διεθνείς Χάρτες και Συμβάσεις τη διευρυμένη έννοια του μνημείου για να περιλάβει όλο το φάσμα της ανθρώπινης δημιουργίας του παρελθόντος (*The Charter of Venice [1964], The Declaration of Amsterdam [1975], The Granada Convention [1985], The ICOMOS Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas [1987], The European Landscape Convention [2000], The Nizhny Tagil Charter for Industrial Heritage [2003]*).

Παράλληλα αναπτύσσεται διεθνώς το ενδιαφέρον για το ζήτημα της ερμηνείας των καταλοίπων του παρελθόντος, εισάγοντας έναν προβληματισμό για την πολλαπλότητα προσέγγισης αναφορικά με τον εκάστοτε αποδέκτη των πολιτισμικών μηνυμάτων, στοιχείο που έχει σαφώς παιδαγωγικές και κοινωνικές προεκτάσεις ειδικά σε μία πολυ-πολιτισμική κοινωνία (*The Burra Charter [1999], The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites [2007]*).

Είναι σαφές πως το σύνολο του δομημένου χώρου συνιστά τόπους μνήμης με τεράστια διδακτική αξία, ειδικά όταν η μνημονική ανάκλησή τους διαμορφώνει τη συλλογική ιστορική συνείδηση. Τα μνημεία αφηγούνται ιστορίες, αναπλάθουν εκδοχές του παρελθόντος μέσα από την εκάστοτε ιδεολογική πρόσληψή τους, προωθούν την αναζήτηση του ενεργόντος υποκειμένου πίσω από τα κατάλοιπα της ύπαρξής του, αποτελούν μία παιδαγωγική πρόκληση για τη σύγχρονη πολυ-πολιτισμική κοινωνία και για ένα μαθητοκεντρικό εκπαιδευτικό σύστημα. Μείζονα αξία των μνημείων παραμένει πάντοτε η κοινωνική, διότι μπορεί να «αγκαλιάσει» το σύνολο του πληθυσμού, εξασφαλίζει δε την επικοινωνιακή διάσταση μιας οποιασδήποτε επέμβασης αποκατάστασης, δηλαδή την επανένταξη ενός μνημείου στο σύγχρονο ιστορικό γίγνεσθαι. Νεκρά μνημεία δεν είναι τα μνημεία του απώτερου παρελθόντος, αλλά όσα αδυνατούν να διδάξουν το παρελθόν στα υποκείμενα του παρόντος, με στόχο την έμπνευση του μέλλοντος.

Ειδικότερα η εκπαιδευτική προσέγγιση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μπορεί να προσεγγίσει ποικίλλες πτυχές της ιστορίας όπως:

(α) Την ιστορική εξέλιξη και πολεοδομική συγκρότηση του τόπου. (β) Την κοινωνικο-οικονομική δομή, το πολιτικό σύστημα και την παιδεία των δημιουργών του. (γ) Την κοσμοθεωρία και τους πολιτισμικούς παράγοντες που οδηγούν σε έναν τύπο δόμησης. (δ) Τη γεωμορφολογική και περιβαλλοντική αιτιοκρατία που επιβάλλει αρχιτεκτονικές επιλογές. (ε) Τα δομικά υλικά και το κατασκευαστικό σύστημα που εμφανίζεται στην περιοχή. (στ) Τις οικοδομικές τεχνικές, τους μάστορες, την προέλευση και διάδοση της τεχνογνωσίας τους. (ζ) Την κοινωνική και εθνική ιδεολογία όπως αντανακλάται στη διαχείριση της ιστορικής δόμησης.

3. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΟΜΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

3.1 Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ & ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Εκπαιδευτικά η προσέγγιση της ιστορικής δόμησης και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς εντάσσεται στο γενικό πλαίσιο του μαθήματος της Ιστορίας, που ανέκαθεν απετέλεσε ένα εκ των βασικότερων γνωστικών πεδίων του παιδαγωγικού συστήματος. Κατά γενική ομολογία ενταγμένη στα λεγόμενα «φρονηματιστικά» μαθήματα, η Ιστορία συνέβαλε στη διαμόρφωση μιας εθνικής ιστορικής συνείδησης. Ως Τοπική Ιστορία θα μπορούσαμε απλώς να ορίσουμε την ενασχόληση των ανθρώπων με την ιστορία του τόπου τους, που ανάγεται στην ουμανιστική θέση της Αναγέννησης και προηγείται χρονικά των αφηγήσεων του «Έθνους Κράτους». Υπό αυτή τη θεώρηση η διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας δύναται να περιλάβει και την ιστορία των αρχιτεκτονικών μνημείων του τόπου. Κατά τους Γ. Λεοντσίνη και Μ. Ρεπούση: «ο τοπικισμός της τοπικής ιστοριογραφίας αντιγράφει σε κάποιο βαθμό τον εθνικισμό της εθνικής ιστοριογραφίας». Η Τοπική Ιστορία, όπως άλλωστε και η Γενική, συνιστά πεδίο σπουδής των μαθητών με πολιτικές προεκτάσεις. Από τους κύριους στόχους της υπήρξε να καταδείξει την ανωτερότητα ή ελληνικότητα ενός τόπου, προβάλλοντας τη συμβολή του στην ολοκλήρωση του έθνους. Σε αυτό το πλαίσιο βεβαίως εντάσσεται και κάθε προσπάθεια «εθνικοποίησης» των μνημείων και της εγχώριας αρχιτεκτονικής παράδοσης. Άλλοτε δε η τοπική ιστορία προβάλλει μία βουκολική, εξιδανικευμένη εικόνα της προ-βιομηχανικής κοινωνίας με ιδεολογική αποθέωση πχ. του «ανώνυμου» ανθρώπου ή της «ανώνυμης» αρχιτεκτονικής, ώστε θυμίζει ηθικοπλαστικό διήγημα.

Τα τελευταία χρόνια νεώτερες παιδαγωγικές αντιλήψεις περί διδακτικής της Ιστορίας (πχ. η Νέα Ιστορία) μετατοπίζουν το βάρος από τη μονόπλευρη προσαρμογή του μαθήματος σε ένα σχολικό εγχειρίδιο σε μία διευρυμένη εκπαιδευτική διαδικασία που δίνει βαρύτητα στη χρήση εναλλακτικών διδακτικών μέσων, με προεξέχουσα την ερμηνεία και χρήση των ιστορικών πηγών, ώστε να γίνεται οικειοποίηση και όχι στείρα αναπαραγωγή της γνώσης μέσα από την απομνημόνευση. Η μελέτη της αρχιτεκτονικής ενός ιστορικού τόπου μετατοπίζει το πεδίο από τα ιστορικά γεγονότα στην ιδεολογία, νοοτροπία και κοσμοθεωρία που παράγει την αρχιτεκτονική, παρέχοντας ταυτόχρονα στο μαθητή συνδέσεις με τη Γενική Ιστορία.

3.2 ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΝΤΑΞΗΣ ΣΤΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Στο σύγχρονο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης εισάγεται η «ευέλικτη ζώνη», με βασικό στόχο τη διαθεματική προσέγγιση της ύλης και των παιδαγωγικών στόχων των μαθημάτων μέσα από τη μεθοδολογία των «Σχεδίων Εργασίας». Στην «ευέλικτη ζώνη» εντάσσονται βιωματικές δράσεις, συνθετικές δημιουργικές εργασίες και Project που συνδέονται με θέματα όπως: Τοπική Ιστορία, Περιβάλλον και Σχεδιασμός για την Αειφόρο Ανάπτυξη, Πολιτισμός και Δραστηριότητες Τέχνης, κτ. Ενδεικτικές θεματικές προτάσεις που προβλέπονται στο πρόγραμμα σπουδών για διαθεματικά σχέδια εργασίας αφορούν τη Μουσειακή Παιδεία, τους ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους ή τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό. Μέσα από τη διαθεματική προσέγγιση το πρόγραμμα σπουδών επιχειρεί να προωθήσει τη συνεργασία, τη δημιουργικότητα, την κριτική ικανότητα, να ενισχύσει τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντα των μαθητών, να αποκαταστήσει τη σχέση του σχολείου με το πολιτισμικό του περιβάλλον. Υπό αυτό το πλαίσιο εκπαιδευτικά «Σχέδια Εργασίας» που αφορούν την ιστορική δόμηση μπορούν να αποκτήσουν ενεργό ρόλο στην επίσημη σχολική διαδικασία, με πρωτοβουλία συνήθως του ίδιου του σχολείου και των καθηγητών, αλλά και πολιτισμικών φορέων και οργανισμών που σχεδιάζουν εκπαιδευτικά προγράμματα.

Βασικό στοιχείο ενός τέτοιου προγράμματος πρέπει να είναι η διαφοροποίησή του από την τυπική εκπαιδευτική διαδικασία, γεγονός που επιτυγχάνεται καταρχήν με την έξοδο των μαθητών από το σχολικό περιβάλλον, δηλαδή απαιτείται δραστηριότητα στο ιστορικό περιβάλλον (συνήθως γίνεται μία ισοκατανομή της διάρκειας εντός και εκτός σχολείου). Δεύτερο στοιχείο είναι η παραγωγή ενός τελικού προϊόντος που θα επικοινωνηθεί στην τοπική κοινωνία (πχ. μία φωτογραφική έκθεση, ένα λεύκωμα, ένα ημερολόγιο, κλπ) ως δείγμα γραφής της σχολικής ομάδας που παράλληλα προάγει την ιδέα της ομαδικής εργασίας με κοινό στόχο.

3.3 ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Ενδεικτικές δράσεις που μπορεί να περιέχει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα Β΄ βάθμιας Εκπαίδευσης με θέμα την ιστορική δόμηση είναι οι ακόλουθες: (α) Εκπαιδευτικές επισκέψεις υπό μορφή ξενάγησης-αφήγησης σε ιστορικά μνημεία, μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικούς τόπους, οικιστικά σύνολα, σύνθετα έργα ανθρώπου και φύσης, με τρόπο που να

ευνοεί τη βιωματική δράση και να προωθεί το διάλογο μεταξύ των μαθητών και την (αντ)επιχειρηματολογία (πχ. χρησιμοποιώντας κατάλληλα σχεδιασμένα Φύλλα Εργασίας ανά ομάδες μαθητών ή ατομικά). (β)Θεατρικό παιχνίδι ή άλλο εκπαιδευτικό δρώμενο στους παραπάνω χώρους (πχ. προσπάθεια θεατρικής αναπαράστασης της καθημερινότητας ενός ιστορικού οικισμού μέσα στα ίδια του τα κτήρια), λαμβάνοντας υπόψιν ότι τα αρχιτεκτονικά μνημεία, ειδικά σε κατάσταση εγκατάλειψης (πχ. βιομηχανικά συγκροτήματα) προσφέρουν ιδανικό σκηνογραφικό πλαίσιο παρόμοιας δράσης. (γ) Κατασκευές περιορισμένης έκτασης με χρήση υλικών και τρόπων δομής που έχουν χρησιμοποιηθεί στα ιστορικά μνημεία, με τη συμβολή και επίδειξη τεχνικών δόμησης από ειδικευμένους «μάστορες» (πχ. κατασκευή ή επισκευή μιας λιθοδομής ή μοντελισμός με χρήση κατασκευαστικών σχεδίων). (δ) Συμμετοχή σε μικρής κλίμακας «ανασκαφική έρευνα» σε ειδικά σχεδιασμένο χώρο προσομοίωσης ανασκαφικής τομής με αντίγραφα ευρημάτων και με υποχρεωτική συνδρομή αρχαιολόγου (πχ. το «κλασικό» παιχνίδι θησαυρού αλλά με τρόπο που να προάγει μία συνθετότερη διαδικασία σκέψης). (ε) Διοργάνωση εκθέσεων με θέμα την ιστορική δόμηση εστιάζοντας σε γενικές ή ειδικές πτυχές, εποπτικό υλικό που προκύπτει από την έρευνα της σχολικής ομάδας και την επιτόπια καταγραφή και παρουσίαση στο κοινό (πχ. μία έκθεση για την αρχιτεκτονική των οικισμών του Ζαγορίου που θα επιμεληθεί σχολική ομάδα Γυμνασίου των Ιωαννίνων). (στ) Συγγραφή ιστορικών ομαδικών εργασιών αντλώντας θεματολογία από τα παντός είδους «μνημεία» και ιστορικούς τόπους (πχ. ο Βράχος της Ακρόπολης από την αρχαϊκή έως τη σύγχρονη εποχή, ένα θέμα που θα αποκαλύψει στους μαθητές ιστορικές πτυχές πέρα από τον Παρθενώνα). (ζ) Ομαδικές εργασίες επιτόπιας καταγραφής και αξιολόγησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς (πχ. τα εναπομείναντα ιστορικά κτίσματα ενός πηλιορείτικου οικισμού, τα μεσοπολεμικά κτήρια μιας αθηναϊκής γειτονιάς, οι αλλοιώσεις ενός νησιωτικού οικισμού). (η) Ερευνητικές ομαδικές εργασίες, βασιζόμενες σε στοιχειώδη επιστημονική έρευνα και μεθοδολογία που αφορούν την αρχιτεκτονική κληρονομιά και συνδέονται ως ειδικά θέματα με την ύλη συγκεκριμένων μαθημάτων του αναλυτικού προγράμματος σπουδών. Ενδεικτικές προτάσεις:

- Ατμοσφαιρική διάβρωση των δομικών υλικών των μνημείων Χημεία, Βιολογία.
- Μέθοδοι ελέγχου ιδιοτήτων των δομικών υλικών των μνημείων Φυσική, Χημεία.
- Σεισμική δράση και ιστορικές τοιχοποιίες Φυσική, Μαθηματικά.
- Αρμονικές χαράξεις στη βυζαντινή ναοδομία Γεωμετρία, Μαθηματικά.
- Αρχαία ελληνική κατασκευαστική τεχνολογία Τεχνολογία, Φυσική.
- Πολεοδομία ιστορικών οικισμών και οικιστικών συνόλων Γεωγραφία, Γεωμετρία.
- Επιγραφές σε ιστορικά κτήρια Αρχαία & Νέα Ελληνικά, Ιστορία.

3.4 ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΟΦΕΛΗ

Ενδεικτικοί στόχοι ενός εκπαιδευτικού προγράμματος για την ιστορική δόμηση απευθυνόμενο στη Β΄ βάρθμια Εκπαίδευση και αντίστοιχα παιδαγωγικά οφέλη είναι τα παρακάτω:

- (α) Η απόκτηση γνώσεων για την Τοπική Ιστορία και η σύνδεσή τους με τη Γενική.
- (β) Η απόκτηση γνώσεων για τα υλικά δομής των μνημείων και τις κατασκευαστικές μεθόδους.
- (γ) Η εξοικείωση με κάποια βασική αρχιτεκτονική ορολογία.
- (δ) Η ανάπτυξη των καλλιτεχνικών ή τεχνικών δεξιοτήτων μέσα από σχετικές δραστηριότητες.
- (ε) Η ανάπτυξη συναισθηματικής και οικολογικής στάσης για το φυσικό και ανθρωπογενές τοπίο.
- (στ) Η αφομοίωση εννοιών όπως: «παράδοση», «ιστορικός χρόνος», «αρχιτεκτονική κληρονομιά». (ζ) Η διάκριση του «τύπου» και της «μορφής» στην αρχιτεκτονική.
- (η) Η αντικατάσταση του λαϊκότροπου εθνοκεντρισμού από υπεύθυνη ιστορική συνείδηση.
- (θ) Η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας διάσωσης, προστασίας και ανάδειξης των μνημείων.
- (ι) Η καλλιέργεια πνεύματος συνεργασίας στις ομαδικές εργασίες.
- (ια) Η βιωματική σχέση με το ιστορικό περιβάλλον. (ιβ) Η αξιοποίηση της πολλαπλής νοημοσύνης.
- (ιγ) Η εισαγωγή στο αντικείμενο της ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης μέσα από τις πηγές. (ιδ) Η διαπολιτισμική εκπαίδευση.
- (ιε) Η ενεργητική μάθηση, η ώθηση στην αυτενέργεια και ανακάλυψη, η άσκηση του βλέμματος.
- (ιστ) Η κατανόηση της αμφίδρομης σχέσης της αρχιτεκτονικής με τον πολιτισμό που την παράγει.

3.5 ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την ιστορική δόμηση απαιτεί σχεδιασμό και υλοποίηση από εξειδικευμένο προσωπικό (πχ. αρχιτέκτονα, αρχαιολόγο, ιστορικό, κλπ). Εφόσον επεκτείνεται σε άλλες πτυχές της τοπικής ιστορίας που συνδέονται με την αρχιτεκτονική, όπως οφείλει να κάνει, απαιτείται συμμετοχή και άλλων ειδικοτήτων (πχ. λαογράφο, ιστορικό τέχνης, κλπ). Σύγχρονα επιστημονικά πεδία και εξειδικεύσεις όπως η Αναστήλωση, η Μουσειολογία και ο ιδιαίτερος κλάδος της, η Μουσειοπαιδαγωγική, που ασχολούνται με την ανάδειξη και επικοινωνία στο κοινό κάθε είδους «μνημείων» συνεργάζονται με τις παραπάνω ειδικότητες προκειμένου το πρόγραμμα να επιτύχει μία σφαιρική θεώρηση της έννοιας «μνημείο» και των μέσων με τα οποία η αρχιτεκτονική κληρονομιά θα μετατράπεί σε παιδαγωγικό εργαλείο. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι άκρως σημαντικός, αφενός για την οργανική ένταξη του προγράμματος στην εκπαιδευτική διαδικασία και αφετέρου διότι συγκεκριμένες ειδικότητες (πχ. φιλόλογοι, ιστορικοί, εικαστικοί, κλπ) μπορούν να συμβάλλουν στην καλύτερη υλοποίησή του, δεδομένης και της ιδιαίτερης σχέσης που έχουν ορισμένοι με τη σχολική ομάδα (πχ. ο υπεύθυνος τμήματος).

Τονίζουμε ότι ο σχεδιασμός παρόμοιου προγράμματος απαιτεί εκτενή και ενδελεχή επιστημονική έρευνα, καθώς η απλουστευμένη εκδοχή της επιστημονικής μελέτης της ιστορικής δόμησης που θα παρουσιαστεί στη σχολική ομάδα για προφανείς λόγους κατανόησης, δε συνεπάγεται την ανοχή σε επιστημονικά σφάλματα ή παραλείψεις, για το λόγο αυτό είναι αναγκαία η πολυ-επιστημονικότητα της ερευνητικής ομάδας. Ως προς την υλοποίηση του προγράμματος αυτή είναι δυνατή με έναν από τους παρακάτω ενδεικτικούς τρόπους:

(α) Κατάλληλο επιστημονικό προσωπικό του Τομέα Πολιτισμού του οικείου ΟΤΑ.
(β) Κατάλληλο επιστημονικό προσωπικό οποιασδήποτε πολιτιστικής ΜΚΟ ή άλλου πολιτιστικού Ιδρύματος (πχ. Μουσείο Τοπικής Ιστορίας, Κέντρο περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, κλπ) υπό την εποπτεία του αρμόδιου Γραφείου Β΄ βαθμίας Εκπαίδευσης.

(γ) Αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΠΟΑ (πχ. Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Διεύθυνση Πολιτιστικών Δράσεων, κλπ).

4. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Η παιδεία, ως είναι γνωστό, διαλύει στερεότυπα ή δημιουργεί νέα, ανάλογα με τις προθέσεις της. Η σύγχρονη παιδαγωγική θεωρία προάγει την κριτική αντίληψη σε αντιδιαστολή με την αποθησαύριση γνώσης. Η εκπαιδευτική αξιοποίηση της ιστορικής δόμησης μπορεί να συμβάλλει σε αναθεώρηση ορισμένων προκαταλήψεων, συνδεδεμένων μάλιστα εν πολλοίς με την ίδια την ιστορία και θεωρία της αρχιτεκτονικής, καρπός μίας μάλλον εθνοκεντρικής ιδεολογίας, όπως:

(α) Η ανιστορική γενικότητα της «παραδόσης». Η γνωριμία με την αρχιτεκτονική που συμβατικά ονομάζεται «παραδοσιακή» και ειδικά με τις ιστορικές και πολιτισμικές συνθήκες που διευκόλυναν την ανάπτυξή της, θα βοηθήσει στη διάλυση μιας αδαούς αντίληψης που εντάσσει αφελώς υπό τον όρο «παραδόση» κάθε ανώνυμη δημιουργία-τάση που έχει οδηγήσει στην έξαρση της λεγόμενης «νεο- παραδοσιακής» αρχιτεκτονικής, ένα μείγμα λαϊκότητας γραφικότητας και άγνοιας της ιστορίας -και στην πρόσληψη της «παραδόσης» ως την ορίζει η ίδια η ετυμολογία της λέξης, δηλαδή μία διαδοχή πολιτισμών με ταυτόχρονη συνειδητοποίηση των ευθυνών μετάδοσης του πολιτισμού στην επόμενη γενιά. (β) Η ιδέα μιας «εθνικής» αρχιτεκτονικής με εγχώρια εξελικτική πορεία και «ελληνικές» καταβολές. Ο μύθος μιας «εγχώριας» αρχιτεκτονικής με αυτόνομη εξελικτική πορεία και δυναμική, που την κατατάσσει πάντα σε ανώτερη θέση έναντι της αρχιτεκτονικής των «άλλων», απηχεί μία εθνικιστική στάση απέναντι στα μνημεία, που αρνείται την οικουμενικότητα του πολιτισμού και είναι έκδηλη στον αλαζονικό τοπικισμό της παραδοσιακής δόμησης. Εν προκειμένω, η γνωριμία με ευρύτερους τύπους και μορφές που απαντώνται στη βαλκανική αρχιτεκτονική παράδοση αποδεικνύει την πολιτισμική αλληλεπίδραση των λαών στην αποκρυστάλλωση του εκάστοτε τοπικού ιδιώματος και τη δημιουργική σύνθεση ανάμεσα στα ενσωματωμένα ετερογενή πρότυπα και τον εγγενή αρχιτεκτονικό πλούτο (πχ. η ελληνική παραδοσιακή δόμηση των οικισμών του ηπειρωτικού χώρου είναι το αποτέλεσμα επίδρασης και προσαρμογής της κοσμικής αρχιτεκτονικής των περιφερειακών κέντρων της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα οποία όμως αντλούν και μετεξελίσσουν στοιχεία από τη μεταβυζαντινή

παράδοση της πρώιμης οθωμανικής περιόδου).

(γ) Η γραμμική εξέλιξη της ιστορίας. Η αντίληψη της ιστορίας ως μονοσήματη σχέση αίτιου-αποτελέσματος, καλλιεργημένη από το «κλασικό» μοντέλο διδακτικής της ιστορίας ως διαδοχή γεγονότων, δε διευκολύνει την κατανόηση της πολυπλοκότητας ενός ιστορικού φαινομένου μέσα στο ευρύτερο χωροχρονικό του πλαίσιο. Μία διερεύνηση της εξέλιξης των τύπων και των μορφών μιας συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής, δυνήτικα μπορεί να παράξει προβολές που θα βοηθήσουν την ερμηνεία με παρόμοιο τρόπο της ιστορίας.

(δ) Η αξιολογική διάκριση σε «υψηλά» και «κατώτερα» μνημεία υπηρετώντας το εθνικό αφήγημα. Ως είναι γνωστό τον 19ο αιώνα η ανάγκη ενός ισχυρού εθνικού ιδεολογήματος ανήγαγε την κλασική αρχαιότητα σε αστείρευτο πεδίο άντλησης εθνικής υπερηφάνειας. Η αναγνώριση του Βυζαντίου στα τέλη του 19ου αιώνα επιβλήθηκε προκειμένου να αποκατασταθεί η ιστορική συνέχεια με τη νεώτερη εποχή. Τα μεταβυζαντινά μνημεία περιβλήθηκαν υπό το πρίσμα της οθωμανικής επικυριαρχίας και απορρίφθηκαν. Ο τρόπος που ακόμη και σήμερα ασκείται η επίσημη πολιτισμική πολιτική, οι προτεραιότητες σε έργα αποκατάστασης, το νομοθετικό πλαίσιο, η αφήγηση των αρχαιολογικών μουσείων, δημιουργούν «μνημεία δύο ταχυτήτων». Η γνωριμία με τους παραδοσιακούς οικισμούς, το μοντέρνο κίνημα, τη βιομηχανική κληρονομιά, τα σύνθετα μνημεία ανθρώπου και φύσης, τα στοιχεία του δομημένου χώρου που δεν αποτελούν κτήρια (πχ. τα καλντερίμια ή τις κρήνες ενός ιστορικού συνόλου), τη σύγχρονη αρχιτεκτονική δημιουργία, προάγει σίγουρα ένα προβληματισμό αναφορικά με την αξιολόγηση και αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, ενημερώνει για την ύπαρξη του «διαφορετικού», επαναδιατυπώνει τη στερεοτυπική κατάταξη της ιστορικής δόμησης με βάση την ηλικιακή της αξία.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο φυσικός χώρος που μας περιβάλλει είναι ένα απέραντο μουσείο των έργων του ανθρώπου. Οφείλουμε να τον προσεγγίσουμε με σεβασμό. Η εμπειρία αποδεικνύει πως οι μηχανισμοί ενεργοποίησης της κοινωνίας με βάση τον πολιτισμό στη χώρα μας λανθάνουν σε ένα ασαφές περίγραμμα. Γίνεται όμως όλο και πιο κατανοητό πως ο υλικός πολιτισμός που μας κληροδότησαν οι «ένδοξοι» πρόγονοί μας δεν επαρκεί ως αντίδοτο στη σκληρή κρίση αξιών που βιώνουμε όλοι. Επιδεικνύοντας τους «εθνικούς» θησαυρούς ανακαλούμε αδίκως ένα μακρινό παρελθόν που προσεταιριστήκαμε χωρίς επίγνωση ευθύνης. Χρειάζεται εμπειρία και γνώση που να απευθύνεται στο σύνολο της κοινωνίας. Χρειάζεται ταυτόχρονα και μία πολιτισμική παιδεία η οποία να ξεκινά από τον επίσημο παιδαγωγικό φορέα.

Η ιστορική εκπαίδευση έχει τη δυναμική να δώσει μία απάντηση, ενταγμένη όμως σε ένα αναθεωρημένο πλαίσιο διαμόρφωσης της συνείδησης του αυριανού πολίτη. Το ελληνικό σχολείο ακόμη μετεωρίζεται ανάμεσα σε παλαιότερες πρακτικές που συνιστούν ένα εκπαιδευτικό σύστημα φρονηματιστικού τύπου ικανό να διαπλάσει μία ισχυρή «εθνική» συνείδηση - απόρροια της οποίας είναι πχ. γραμμική αντίληψη εξέλιξης της ιστορίας και οι αυθαίρετες αξιολογικές συγκρίσεις των πολιτισμών-και στις κατευθύνσεις μιας σύγχρονης παιδαγωγικής θεωρίας που προάγουν τη συμμετοχική διαδικασία του μαθητή, την οικειοποίηση και όχι στείρα απομνημόνευση της γνώσης, το μαθητοκεντρικό σχολικό περιβάλλον, τη βιωματική μάθηση, προσκρούουν όμως ακόμη στις αγκυλώσεις του παρελθόντος, κατά τον ίδιο τρόπο που η σύγχρονη οπτική της έννοιας «μνημείο» δεν έχει ακόμη καταφέρει να εκτοπίσει τον συντηρητισμό της στείρας αρχαιολατρίας. Η διαθεματική σύνδεση του αναλυτικού προγράμματος σπουδών με δραστηριότητες γνωριμίας των μαθητών με τον υλικό πολιτισμό και συντονισμένες εκπαιδευτικές δράσεις (επισκέψεις, ξεναγήσεις, σχέδια εργασίας, ιστορική έρευνα, σφαιρική διδασκαλία της τοπικής ιστορίας, εκθέσεις, κατασκευές, καλλιτεχνικές δράσεις, και λειτουργεί ευεργετικά για το μαθητή σε κάθε εκπαιδευτική βαθμίδα σε πολλαπλά επίπεδα: γνωστικό, εκπαιδευτικό, ψυχο-κινητικό, συναισθηματικό, επικοινωνιακό, κιναισθητικό, όμως η ουσιαστικότερη συμβολή έγκειται στο δυναμισμό της μεσο-μακροπρόθεσμης μετουσίωσης των ανωτέρω σε μία στάση ζωής με υπευθυνότητα απέναντι στον πολιτισμό, με σεβασμό στη διαφορετικότητα, με αντίληψη της συλλογικής ευθύνης έναντι της παράδοσης -δηλαδή του πολιτισμικού αποθέματος που μας κληροδοτούν οι παρελθούσες γενιές - και της διαδοχής, και εντέλει στην ισχυροποίηση μιας υγιούς ιστορικής μνήμης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Definition Of Cultural Heritage. References to Documents in History, Selected by J. Jokilehto, Originally for ICCROM: 1990, Revised for CIF: 2005. Rapoport, Amos – Φιλιππίδης, Δημήτρης, (2010). Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες, μετάφραση & επιμέλεια: Δημήτρης Φιλιππίδης, εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα η 1έκδοση 1976. Ruskin, John (1849). The Seven Lamps of Architecture, Smith, Elder and Co., London.
- Ασδραχάς, Ι., Σπύρος (1983). «Το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Οι οικονομικές προϋποθέσεις», στο: Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, σύμβουλος και συντονιστής της έκδοσης: Δημήτρης Φιλιππίδης, Τόμος Πρώτος, εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 14-20.
- Βαϊνά, Μαρία (1997). Θεωρητικό Πλαίσιο Διδακτικής της Τοπικής Ιστορίας για τον Εικοστό Πρώτο Αιώνα, Gutenberg, Αθήνα. Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού - Γυμνασίου, ΦΕΚ 303/τ.Β/13 -03-2003.
- Κασβίκης, Κώστας & Ανδρέου, Ανδρέας (2008). «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και "τόποι" πολιτισμικής αναφοράς» στο: Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος, επιμέλεια: Νίκη, Νικονάνου & Κώστας, Κασβίκης, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 122-152.
- Κίζης, Γιάννης (1988). «"Επίσημη" και "παραδοσιακή" αρχιτεκτονική: η επιρροή του κέντρου στην επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας », στο: Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, σύμβουλος και συντονιστής της έκδοσης: Δημήτρης Φιλιππίδης, Τόμος Έκτος, εκδοτικός οίκος Μέλισσα, 1988, 269- 290.
- Λεοντσίνης, Γεώργιος & Ρεπούση, Μαρία (2001). Η Τοπική Ιστορία ως Πεδίο Σπουδής στο Πλαίσιο της Σχολικής Παιδείας, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα.
- Μαλλούχου-Τυφάνο, Φανή (2006). Θεωρητικές προσεγγίσεις της προστασίας και αποκατάστασης των μνημείων από τις αρχές του 19ου αι. έως τον Χάρτη των Αθηνών του 1931, ΕΜΠ, ΔΠΜΣ: "Προστασία Μνημείων", Σημειώσεις του μαθήματος: "Ιστορία και Θεωρία των Αποκαταστάσεων", 2006.
- Μαλλούχου-Τυφάνο, Φανή (1998) Η αναστήλωση των αρχαίων μνημείων στη νεότερη Ελλάδα. Το έργο της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας Αρ. 176, Αθήνα.
- Μαυροπούλου-Τσιούμη, Χρυσάνθη (2008). «Πολιτισμική κληρονομιά και εκπαίδευση. Γιατί και πώς» στο: Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος, επιμέλεια: Νίκη, Νικονάνου & Κώστας, Κασβίκης, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 196-206.
- Νικονάνου, Νίκη (2013). Μουσειοπαιδαγωγική: από τη θεωρία στην πράξη, εκδόσεις Πατάκη, 4η έκδοση, Αθήνα, 1η έκδοση 2010.
- Ρεπούση, Μαρία & Αναγνώστου, Γεωργία (2004). «Διδακτική του μνημείου και ιστορική εκπαίδευση», στο: Ο εκπαιδευτικός και το αναλυτικό πρόγραμμα, επιμέλεια: Κ., Μπαγάκης, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 332-339. Ωρολόγιο Πρόγραμμα των μαθημάτων των Α΄, Β΄, Γ΄ τάξεων του Ημερησίου Γυμνασίου, ΦΕΚ 2121/τ.Δ/28-08-2013.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο **Δήμας Α. Παναγιώτης** (1981) είναι Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ (2006), με μεταπτυχιακή ειδίκευση στο αντικείμενο «Προστασία Μνημείων» (2009) και στο αντικείμενο «Μουσειολογία» (2014). Σήμερα εκπονεί διδακτορική διατριβή στο ΕΜΠ. Έχει ασχοληθεί επαγγελματικά με αποτυπώσεις ιστορικών κτηρίων διαφόρων κατηγοριών και έχει εργασθεί σε αναστηλωτικά έργα του Υπουργείου Πολιτισμού (Ναός Επικούριου Απόλλωνα, Τίρυνθα, 11^η ΕΒΑ). Συμμετείχε ομαδικά στο 3^ο Εθνικό Συνέδριο: «Ήπιεξπεμβάσεις για την Προστασία των Ιστορικών Κατασκευών–Νέες τάσεις σχεδιασμού» (2009) και στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αναστηλώσεων (2012) και ατομικά στο: ERASMUS International Workshop: "Chronocity, Sensitive Interventions in Historic Environment" (2010), στο International Seminar: "Philosophy of Conservation and Praxis of Restoration" (2012) και στο Συνέδριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής: Η Ιστοριογραφία της Αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα στον 20ο και 21ο αιώνα (2013). Είναι μέλος του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, της ΕΤΕΠΑΜ και του TICCHI.